

İSLAM CEZA HUKUKU AÇISINDAN İNSAN HAKLARI VE ŞİDDET

Yrd. Doç. Dr. Arif ATALAY*

Özet: Bu çalışma ana hatlarıyla dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde İslam'ın ana kaynakları olan ayet ve hadislerde insan hakları bakımından toplumun eşit olduğu bu eşitliğin evrenselliği ortaya konulacaktır.

Birinci bölümde; İnsan Hakları ve şiddet konusunu değerlendirirken; sadece İslam Hukuku bakış açısına göre, ayrıntıya inmeden, İslam Hukukunun İnsan Hakları ve Şiddet karşındaki tutumu özetlenecektir. Diğer hukuk sistemleriyle bir mukayese yapılmayacaktır.

İkinci bölümde; suç ve cezanın özet tanımları yapıldıktan sonra, gayeleri ve kanunilikleri hakkında bilgi verilecektir.

Üçüncü bölümde; İslam Hukuku dikkate alınarak cezalarda insan hakları, fail açısından, mağdur açısından ve devlet açısından neler olduğu ortaya konulacaktır.

Son olarak; çalışma genel anlamıyla değerlendirilecektir.

Anahtar Kavramlar: İnsan Hakları, şiddet, İslam Hukuku, Ceza.

Human Rights and Violence In Terms Of Islamic Law

Abstract: This study has mainly made up four parts. The society is equal in terms of human rights and universality of this equality have been presented in the introduction part with verses of the Koran and Hadiths which are main sources in İslam.

After introduction in the first part, the attitude of İslamic law towards human rights and violence will be summarized without details according to aspects of İslamic law. There is no comparison with other law systems in this part.

After descriptions of crime and punishment, there will be information about their aims and legality in the second part.

In the third part, what the human rights are in the punishments from the point of offender, victim, and also the government regarding to İslamic law.

Finally, this study has been evaluated generally.

Key Words: Human Rights, Violence, İslamic law, Punishment.

GİRİŞ

İslam'a göre bütün insanlar temel itibariyle aynı anne ve babadan gelen tek bir toplum olarak kabul edilir. İnsan büyük bir ailenin kardeşleridir. Zira bununla ilgili ayette; *"Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir diğiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir,*

* Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, arifatalay@osmaniye.edu.tr

hakkiyla haberdar olandır,”¹ buyurulmaktadır. Bu konuda Rasulullah (s.a.v) de; “Ey insanlar! Rabbiniz birdir. Babanız da birdir. Hepiniz Âdem’in çocuklarıdır, Âdem ise topraktır. Arap’ın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arap üzerine üstünlüğü olmadığı gibi; kırmızı tenlinin siyah üzerine, siyahın da kırmızı tenli üzerinde bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvada, Allah’tan korkmaktır. Allah yanında en kıymetli olanınız O’ndan en çok korkanınızdır,”² “insanlar bir tarağın dişleri gibi eşittir”³; buyurmaktadır. Görüldüğü gibi insanlar arasında ötekileştirme ve manevi olarak şiddette bulunmaya imkân bırakılmamıştır. İnsanları bir diğerinden ayrıcalıklı kılan özelliklerin ilim ve fazilette olduğu vurgulanmıştır.

Buna göre; toplumlar arasında eşitlik ilkesinin bozulmaması da İslam’da esastır. Konuyla ilgili olarak Kur’an-ı Kerim’de; “*Ey iman edenler! Bir topluluk diğer bir toplulukla alay etmesin. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sora fâsıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tövbe etmezse işte bu kimseler zalimlerdir,”⁴ buyurularak toplumların bir diğerine olan hakkı konusunda hassas davranılması ve böylece manevi şiddetin önüne geçilmesi emredilmiştir. Kur’an-ı Kerim’de; “*Ey iman edenler, Allah için hakkı ayakta tutan (hâkimler, insanlar)lar, adaletle şahitlik edenler olun. Bir kavme olan kininiz sizi adalet ile hareket etmemeye sevk etmesin; adaletle hareket edin ki takvaya en yakın ve yakışır olan budur,”⁵ ayetiyle insan haklarının korunması hakkında somut bir yöntem ortaya konulmuştur.**

Bütün bunlar dikkate alındığında şiddete karşı koymanın ve insan haklarının İslam’ın temel hedeflerinden olduğunu görmekteyiz. İslam dini, akli, ırzı, canı ve malı muhafaza olmak üzere *zaruriyyattan* olan beş temel unsurun⁶ *insan hakkı* olarak güvenliğini sağlamayı hedef edinir. Bunlar sağlanmadan toplumda huzurun ve mutluluğun sağlanması söz konusu değildir.

Bu çalışmamızda konunun gereği olarak İslam hukukunda *sadece şiddet tarafı ağır basan suç ve cezaların insan haklarıyla* ilişkilerini konu edineceğiz. Burada İslam Ceza Hukukunun hepsini verme çabasında olmayacağız; cezaların olumlu ya da olumsuz yönlerini tartışmayacağız.

1 Hucûrat, 49/13.

2 Köksal, M. Asım, *İslam Tarihi*, İstanbul 1987, XVII, 261.

3 Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, İstanbul 1992, V, 411.

4 Hucûrat, 49/11.

5 Mâide, 5/8.

6 Dinin korunması, nefsin korunması/ferdin korunması, aklın korunması, neslin korunması, malın korunması bkz. Şâtibi, Ebû İshak İbrâhim b. Musa b. Muhammed el-Gırnâtî (v. 790/1388), *el-Muvâfakât*, Dâru İbn Affân, Huber 1997/1417, II, 8; Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed (v. 505), *Mustasfâ*, Bulak 1324, I, 288.

I. İNSAN HAKLARI VE ŞİDDET

Sözlükte hak; doğru, gerçek, yaratıcı ve yaratılanlara karşı görev, imtiyaz anlamlarına gelmektedir.⁷ Terminolojik olarak değerlendirdiğimizde hukuk kaidele-
rinin şahıslara tanıdığı ve müeyyideleştirdiği birtakım salahiyetlere hak denilir.⁸ İnsan hür bir varlıktır; fakat hürlüğü hiçbir zaman mutlak değildir. İnsanın varlığı ve iradesi, milli varlığın düzenine bağlıdır. “İnsanın her temenni ettiği olur mu?”⁹ ayeti, insanın elde edebileceklerinin sınırına işaret etmektedir.¹⁰

İnsan hakları denildiğinde genelde akla gelen, Avrupa’da insan haklarının ilk kez 1215’lerde Magna Carte Libertatum’dur. Ancak İslam’dan önce Mekke’de Peygamber Efendimizin amcası Zübeyr b. Abdulmuttalip öncülüğünde kurulan *Hılfulfudul Kurumu* da¹¹ insan hakları noktasında tarihte kayda değer bir önemdedir. Mekke’ye dışarıdan gelen tacirlerin ve hacıların; can, mal, namus gibi her türlü haklarını koruma konusunda ahitlemiş olan bu topluluk İslam gelmeden önce ciddi bir müeyyide gücüne sahiptir. Ancak İslam dininde insan haklarına riayet ve şiddete karşı çıkma formal olarak ilk 620 ve 622 yıllarında yapılan akabe biatlarında görülmektedir. Bu iki mühim biattan ilki 620 yılında, sayısı on ikiyi geçmeyen bir avuç insan tarafından yapılmıştır. Mekke surlarının dışında, Rasulullah (s.a.v)’in elinin üzerine ellerini koyarak: “Allah’ın emirlerine itaat edeceklerine, hırsızlık etmeyeceklerine, çocuklarını öldürmeyeceklerine, kimseye iftira etmeyeceklerine, kimseyi öldürmeyeceklerine, saadet ve felaket hallerinde ahitlerini bozmayacaklarına” dair yemin etmişlerdir.¹² Üzerine yemin edilen bütün bu unsurlar insan haklarını korumayı ve şiddete engel olmayı somut olarak içermektedir.

Daha sonra *Medine Anayasasında* farklı din ve ırklardan olan insanların haklarına saygıyı ve şiddetten korunmalarını görmekteyiz. Zira bu anayasaya göre; Yahudilerin de Müslümanlar gibi yeni devletin vatandaşları olduğu, Yesrib/Medine’deki iki kabilenin bir tek millet teşkil ettiği, suçluların kendi dinlerinin icabına göre cezalandırılacağı, gerektiğinde her iki grubun da savunmaya çağırılacağı gibi ifadeler yazılıdır.¹³ Medine Anayasası Rasulullah’ın onayıyla oluşturulduğu için -nas olarak- aynı zamanda Medine dışındaki insanlar için de genel geçer bir anlam ifade etmektedir.

7 bkz. İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrim, *Lisânu’l-‘Arab*, Beyrut t.y., X, 49-55.

8 Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, *Türk Medini Hukuku*, İstanbul 1968, s. 203.

9 ام للانسان ما تمنى, Necm, 53/24.

10 Niyazi, Mehmet, *İslam Devlet Felsefesi*, İstanbul 2013, s. 165.

11 Son Ficar harbi sonrasında kurulan bu cemiyetin kuruluş tarihi hakkında net bir tarih bulamadık, ancak Peygamber Efendimizin son ficar harbinde 20’li yaşlarda olduğu dikkate alınırca bu cemiyetin kuruluşu muhtemelen 590’lı yıllara denk gelmektedir. bkz. Köksal, II, 132-137; Algül, Hüseyin, “Ficar”, *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 52.

12 İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişam b. Eyyub el-Himyeri, *Siretü’n-nebeviyye*, Mısır 1955, I, 428; Köksal, VI, 5, VIII, 63; Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İstanbul 1991, I, 44.

13 İbn Hişam, I, 501-504; Karaman, I, 45, 69-72; Anayasanın tam metni için bkz. Köksal, VIII, 174-178.

Rasulullah (s.a.v)’in veda hutbesinde; özet olarak; can, mal, haysiyet, ırz, namus ve şeref dokunulmazlığı, hiçbir ırkın diğerinden üstün olmadığı vurgulanmıştır. İnsanın Âdem’den Âdem’in ise topraktan yaratıldığı ifade edilerek insanların yaratılış itibarıyla eşit oldukları birbirlerine üstünlüklerinin olmadığı vurgulanarak *insan hakları* gerçek manasıyla yerine konulmuştur.¹⁴ Dolayısıyla haklı olma noktasında kişinin dini, dili, soyu, makam ve mevkii üstünlük konusunda belirleyici değildir. Bu sebeple haklı olan haklılığını ispat ettiği müddetçe bu dünyada, eğer ispatsız kalırsa hiçbir şahit, belge ve delile ihtiyaç duymadan her şeyi bilen Allah’ın huzurunda hakkını alacaktır.¹⁵ Zira artık belge ve delil olarak elleri konuşur, ayakları şahitlik eder.¹⁶ Rasulullah (s.a.v); “kıyamet günü haklar sahiplerine mutlaka verilecektir. Hatta boynuzsuz koyun kendisini süsen boynuzlu koyundan hakkını alacaktır”, buyurmuştur.¹⁷

Genel olarak “bir başka insani varlığa kasıtlı olarak zarar vermek”;¹⁸ şeklinde tanımlanan şiddet geniş anlamıyla; *bireyin canına, malına, dinine, namusuna ve toplum düzenine kasten kaba kuvveti ve sertliği içeren saldırılardır*. Bunun yanında bireye ve topluma fiziksel ve ruhsal acı vermek, yıldırma, korkutma, eziyet ve işkence niyetiyle yapılan yıkıcı, yok edici saldırgan davranışlar da bir tür şiddettir.¹⁹ Hukuki açıdan şiddet; hukukun öngördüğünün ötesinde hukuka aykırı olarak mala ve cana karşı fizikî güç kullanmadır.²⁰ Bu noktada kuvvetin kasıtlı ve planlı bir şekilde zarar verici biçimde uygulanmasını ve karşı tarafın istemediği bir sonucun çıkmasını şiddet olarak nitelendirebiliriz.²¹ Burada şiddetle cezayı bir diğerinden ayırmak gerekir. Şiddette zarar verme kastıyla hukuksuz olarak varlıklara zarar vermeyi içerirken ceza suçluyu ıslah etmek ve toplumu korumak için kanunda karşılığı olmak üzere konulan müeyyidelerdir. Aksi halde bir kalp cerrahının yapmış olduğu cerrahi müdahaleyi de şiddet olarak nitelendirmemiz gerekir.

Peygamber Efendimizin şiddete asla müsamaha göstermediği bilinmektedir. Mekke’nin fethi sırasında *bu günün müşriklerden intikam alma günü* olduğunu ifade eden komutanlardan Sa’d b. Ubâde’nin Allah’ın Rasulü (s.a.v) tarafından komutanlıktan azledilip görevin Hz. Aliye verilmesi²² bunun sadece bir örneğidir.

14 Veda Hutbesinin Tam Metni için bkz. www.diyaret.be/Portals/0/VEDA%20HUTBESI.pdf

15 Köse, Saffet, *Çağdaş İhtiyaçlar ve İslam Hukuku*, İstanbul 2004, s. 179

16 Nur, 24/24; Yasin, 36/65.

17 Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 235, 323, 363, 442.

18 Riches, David “Şiddet Olgusu”, *Antropolojik Açıdan Şiddet*, der. David Riches, ter. Dilek Hattatoğlu, İstanbul 1998, s.14.

19 Balcıoğlu, İbrahim, *Şiddet ve Toplum*, İstanbul 2001, s. 19; Dünya Sağlık Örgütü, *Dünya Şiddet ve Sağlık Raporu*, World Health Organization, 2002, s. 4.

20 İltaş, Davut, Yadsınan Gelenek, *Marife*, Yıl: 3, Sayı: I, Konya 2003.

21 Türer, Celal, “Şiddetin Neliği ve Kavramsal Çerçevesi”, *Şiddet Karşısında İslam*, Ankara 2015, s. 16.

22 İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik el-Himyeri, *Siretü’n-nebeviyye*, Beyrut t.y., IV, 49.

Tarihte ilk şiddet de Kur'an-ı Kerimde; “*Ey Muhammed! Onlara Âdem’in iki oğlunun haberini hakkıyla oku. İkisi birer kurban sundular. Birinden kabul edildi diğerinden kabul edilmedi. Kâbil and olsun ki seni öldüreceğim deyince, Habil, Allah ancak muttakilerden kabul buyurur, dedi. Sen beni öldürmek için elini uzatırsan ben seni öldürmek için elimi uzatmam. Çünkü ben âlemlerin rabbi olan Allah’tan korkarım...*”;²³ zikredildiği gibi Hz. Âdem’in oğlu Kâbil’in kardeşi Hâbil’e uygulamış olduğu şiddettir.

II. SUÇUN KANUNİLİĞİ VE CEZA VERMENİN GAYESİ

Suç/cerime ve ceza/ukube Kur'an-ı Kerimde birçok yerde birlikte ifade edilmektedir. Bu ayetlerde genel itibariyle ilkesel olarak cezanın suça uygunluğu²⁴ ifade edilmektedir. Özellikle Şura suresinde; “*bir kötülüğün karşılığı onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah’a aittir. Şüphesiz O zalimleri sevmez,*”²⁵ ayetindeki ifadeler suç ve ceza arasındaki ilişkinin nasıllığını ortaya koyan bir ilkedir. Zira ayet bütün suçlara misliyle karşılık vermeyi ilke olarak ortaya koymaktadır ve konuyla ilgili diğer ayetlerin de bu durumu te’kit ettiğini belirtmektedir.²⁶

A. Suçun Kanuniliği

Suç/Cerime; Allah Teâlâ’nın karşılığında müeyyide olarak had veya tazir cezası koyduğu yasaklardır.²⁷ Diğer bir ifadeyle suç; bir emrin ihmali veya bir yasağın ihlali şeklinde tanımlanabilir.²⁸

Suçun kanuni unsuruna “*suçun kanuniliği prensibi*” de denilir. *Kanunsuz suç olmaz*, şeklinde formüle edilir. *Kanunsuz ceza olmaz*, prensibiyle de tamamlanmış olur.²⁹ Kanunilik ilkesine göre bir kimse hukukta suç olarak tanımlanmayan ve cezası kanunlarda belirlenmemiş bir fiilden dolayı mahkûm edilemez.³⁰ Kur'an-ı Kerim “adl”, “kıst” ve “mizan” kelimeleri ile adaletle sık sık yer vermiş ve adaleti hukukun en önemli hedefi saymıştır.³¹ Bu konuda temel ahlaki prensip; “*bir topluma olan kininiz, sakın ha sizi adaletsizliğe itmesin, adil olun*”³² şeklindedir.

23 Maide, 5/27, 28.

24 Yûnus, 10/27; Şûrâ, 42/40; Mû'min, 40/40; Enâm, 6/160; Kasas, 28/84; Neml, 27/90; Nahl, 16/126; Hac, 22/60.

25 وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ Şura, 42/40.

26 Razi, Ebû Abdullah Fahrüddin Muhammed b Ömer, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut 1981, XXVII, 179.

27 Mâverdi, s. 222.

28 Dağcı, Şamil, “İslam Ceza Hukukunda İrade-Suç İlişkisinin Cezaya Etkisi”, *Marife*, Yıl: 3, Sayı: I, Konya 2003, s. 72.

29 Karaman, I, 148.

30 Udeh, I, 631; Aslan, Nasi, *İslam Hukukunda Yargılama Etiği ve İlkeleri*, Adana 2014, s. 100; Suçun Kanuniliği hakkında ayrıntılı bilgi için; bkz. Karaman, I, 159-168.

31 Köse, s. 161.

32 Maide, 5/8.

İslam hukuku *kanunilik prensibi* itibariyle suçları üç kısma ayırmıştır.

1) Hadler, kısas ve diyeti gerektiren suçlar ayetlerde³³ ve hadislerde³⁴ zikredilmek suretiyle tam manasıyla *suç ve cezanın kanuniliğine* uyulmuştur.

2) Umumiyetle tazir suçlarında suçlar *kanunidir* fakat ceza sahasında genişlik vardır. Tazir suçları için ortaya konulan birtakım cezalardan birini duruma göre takdir etme salahiyeti hâkime verilmiştir.

3) Amme menfaat ve nizamıyla alakalı tazir sahasında suçlar da çok şümüllü ve umumi çizgilerle belirtilmiş, bu bakımdan zararlı olan bütün fiiller suç sayılmıştır.³⁵

İslam Hukuku tazir dışındaki suçlarda dar ve şümlsüz; yalnız muayyen suç içine alan ifadeler kullanırken, tazir sahasında daha geniş şümüllü, o neviden bütün suçları içine alabilecek ifadeler kullanmıştır. İslam hudud, kısas ve diyet suçlarının cezalarını tek ceza olarak ve kesin bir şekilde tespit etmiştir. Hâkim bununla hükmetmek ve icra eylemek mecburiyetindedir. Tazir sahasında ise cezayı seçme, birleştirme, tecil etme veya infaz etme salahiyetine sahiptir.³⁶

Had cezalarında kanunilik; ayet ve hadislerde sınırları belirtilmiş ve ifade edilmiştir. Fıkıh kitaplarında yer alan tazir cezalarında kanunilik ise daha sonra 1274 tarihli kanunda tanımlanmıştır.³⁷

B. Ceza Vermenin Gayesi

Suç denilince hemen arkasından gelen şey cezadır. Bu sebeple cezadan gayenin ne olduğunun bilinmesi suç ve cezanın kanuniliği açısından önemlidir. Kanuni olmadan hiçbir suç ve cezanın gerekliliği topluma açıklanamaz ve geçerlilik bulamaz.

Önceki devirlerde (On sekizinci asra kadar) cezanın gayesi; yıldırma, intikam ve teşhirden ibarettir, suç ve ceza arasında uygunluk yoktur. Mesela idam bazı küçük suçlar için bile uygulanan cezadır. On sekizinci asrın sonlarına kadar İngiliz ceza kanunu iki yüz kadar suça idam cezasını uygulamıştır. Bir şilinden fazla çalan idam edilirdi. Fransız ceza kanunu da 215 suça idam cezası tatbik ederdi ki bunların çoğu basit suçlardır. On sekizinci asırdan itibaren mütefekkirler intikam gayesiyle mücadele etmiş ve bunun yerine başka gayeleri ikame etmeye çalışmışlardır.

33 Zina edene 100 celde uygulanması (Nur, 24/2); İffetli Kadına zina iftirasında bulunana 80 celde uygulanması (Nur, 24/4); Hırsızın elinin kesilmesi (Maide, 5/38); Hirabe/Yol Kesme suçunu işleyenin öldürülmesi, asılması, el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi (Maide, 5/33, 34).

34 Buhârî, “Hudûd”, 12, 21, 27, 42; “Enbiya”, 54; Müslim, “Hudûd”, 8, 40; Ebû Dâvud, “Hudûd”, 5, 10, 11, 12.

35 Udeh, I, 159-163; 112-163; Karaman, I, 150; .

36 Udeh, I, 159-163; 112-163; Karaman, I, 150; .

37 Gökçen, s. 8.

Roussau'ya göre gaye; suçluya karşı cemiyetin himayesi ve suçlunun tekrar suç işlemesine mani olmaktır. Beccaria'ya göre; ceza, cemiyetin meşru müdafaa hakkıdır, gaye suçlunun tedibi ve başkalarının suç işlemelerini önlemektir.³⁸

İslam'da suç kabul edilen fiil veya eylemler için uygulanan cezalarla fert ve toplum açısından belirli hedeflerin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.³⁹ İslam Hukuku açısından cezanın maksadı; suçluyu ıslah etmek ve suçu önlemektir. Suça göre maksat değişir.⁴⁰ Hudud, kısas ve diyet suçlarını –ki bunlar oldukça sınırlıdır- doğrudan doğruya kamu düzenine karşı işlenmiş ve toplumu tahribi hedef alan suçlar olarak kabul etmiş ve bunların cezasında suçludan ziyade kamu menfaatini gözetmiştir. Tazir suçlarında ise suç ile mücadeleyi ve cemiyetin himayesini ihmal etmemekle beraber daha ziyade suçlunun durumunu gözetmiş ve ıslahını hedef edinmiştir.⁴¹ Cezadan maksat zulüm ve intikam değildir. Allah, cezaları insanlara iyilik muradıyla ve halka acıdığından, rahmet olarak koymuştur. Cezaların amacı; hayat, vücut bütünlüğü, mülkiyet, ırz-namus, akıl, din ve vicdan özgürlüğü gibi korunması bireysel ve toplumsal zorunluluk arz eden temel *insan haklarının* ihlalini engellemektir. Bu değerlerin korunması hem birey hem de toplumun korunması amacıyla mazluma ve mağdura şefkati içine almaktadır. Bireylerin hayat, mal, ırz-namus gibi *doğal haklarının* güven içinde olması ancak ceza tehdidini içeren hükümlerle mümkündür.⁴²

Cezalarda suçluyu itlaf değil ıslah gayesi vardır.⁴³ Ceza, suçlunun davranışlarını güzelleştirmek, onu uslandırma, böylece de tekrar suç işlememesini temin etmek için verilir. Bu yüzden cezayı uygulayanlar, babanın çocuğunu terbiye ederken takındığı tavrı takınmalıdır. Ceza vermede suçlunun ıslahı düşüncesi ağır bastığından, işlediği suçtan pişman olana kolaylık sağlanır.⁴⁴

Cezalarda aynı zamanda sosyal fayda da gözetilmektedir. Mesela; kısas cezaları hayat hakkının korunması içindir. Bu durumu delillendiren kısas ile ilgili ayette şöyle buyrulmaktadır; ⁴⁵ *نُوقِذُكُمْ كَلْعًا بِأَلَاءِ آلِي وَأُأَيُّ قُلَآئِدَ صَاصِقًا فِي مَكَلَو* “*Ey salim akıl sahipleri, kısısta sizin için umumi bir hayat vardır. Ta ki katilden korunasınız.*” Öldürme

38 Karaman, I, 151.

39 Suçluyu ıslah etmek, toplumu cehaletten ve kötülüklerden korumak vb. hususlar için bkz. Udeh, Abdulkadir, *Teşriü'l-cinâiyyü'l-İslâmî*, Beyrut, t.y., I, 609.

40 Serahsi, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsi, *Mebûsût*, Kahire 1324, X, 110; Udeh, I, 610; Mâverdi, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, *Ahkâmü's-sultaniye*, Mısır 1960, s. 221; Karaman, I, 153.

41 Karaman, I, 153; cezalardan maksat ayrıntılı bilgi için bkz. Udeh, I, 609-621.

42 Serahsi, *Mebûsût*, X, 110; İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid, *Şerhu fethi'l-Kadir*, Lübnan t.y., VI, 72.

43 Merginânî, Ebü'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr Merginani, *el-Hidâye*, Kahire 1965, II, 97; İbnü'l-Hümâm, V, 231; Udeh, II, 448.

44 Gökçen, Ahmet, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İstanbul 1989, s. 65; Akşit, Cevat, *İslam Ceza Hukukunda İnsani Esaslar*, İzmir 1974, s. 35.

45 Bakara, 2/179.

fiilini işleyen katil bu eyleminden dolayı kendinin de öldürüleceğini düşünür ve bundan çekinir. Öldürdüğünde kısasen kendisi de öldürüleceğinden öldürme fiilini işlemekten çekinir. Netice olarak öldürme fiilinin önüne geçilmiş olur ve cina-yetlerin uzayıp gitmesi de böylece önlenir. İşte böyle olmasında yani kısasta toplum için hayat vardır.

III. CEZA ADALETİ VE İNSAN HAKLARI

İslam Hukuku karşısında en sade vatandaştan devlet başkanına kadar hiçbir kimsenin ayrıcalığı yoktur. Haklı olma noktasında kişinin dini, dili, soyu, makam ve mevki üstünlük konusunda belirleyici olmadığı gibi haksızlık yapılmasına da sebep değildir.⁴⁶ Bu konuya en somut uygulama; Mahzumoğulları ileri gelenlerinden hırsızlık yapan Fatıma isimli bir kadının suçunu affettirmek için Peygamber (s.a.v)’den rica edecek birisi arandı ve sonunda Rasulullah Efendimizin çok sevdiği bir sahabe olan Üsame b. Zeyd bulundu. Üsame kadının bağışlanması için girişimde bulununca; Rasulullah (s.a.v); “hırsızlığı yapan kızım Fatıma da olsa elini keserim,”⁴⁷ cevabını vermiştir. Yine Hz. Ömer’in Basra valisi Ebû Mûsa el-Eş’arî’ye yazdığı mektupta; “duruşmada taraflara verdiği yer ve duruşma sırasındaki bakış-larında insanlara eşit davran ki, güçlü kendisini kayırabileceğin beklentisine kapıl-masın, güçsüz de adâletinden ümit kesmesin”⁴⁸, demiştir. Buna benzer uygulamalar-ın tarihsel süreçte İslam hukukunda çok yer aldığı görülmektedir.

İslam Hukukunda *hakları* genel itibariyle iki başlık altında toplamak mümkündür.

Kamu Hakkı/Toplum Hakkı®Hukukullah (Had cezaları)

İslam hukukunda had, şâri’ tarafından tayin ve tahdit edilen ve değiştirilmesi caiz olmayan cezalardır.⁴⁹ Bu suçların cezalarında kıyas ve yorum uygun değildir, hâkimin takdir hakkı da yoktur.⁵⁰ Had cezasını gerektiren suçlar; Zina, Kazf, Şarap İçme/şurbu’l-hamr, Hırsızlık/sirkat/serika, kat’u’t-tarik/hirabe, ridde, bağy olmak üzere *yedi* tanedir.⁵¹ Bu suçlarda; zina için recim ve 100 celde,⁵² hırsızlık için el

46 Köse, s. 179.

47 Aynı anlamda bazı farklı ifadeler için bkz. Dârimî, Hudûd, 5; Buhârî, “Enbiya”, 54, “Megâzi”, 53; “Hudud”, 12; Müs-lim, “Hudud”, 8, 9; Ebû Dâvud, 4; Tirmizî, “Hudud”, 6; İbn Mâce, Hudûd, 6.

48 Serahsi, *Mebhut*, XVI, 60-65; Kasani, Alaüddin Ebû Bekir b. Mes’ud, *Bedai’ü’s-sana’i fî tertibi’ş-şera’i*, Beyrut ty., VII, 9; İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed, *İ’lâmu’l-muvakkî’in an Rabbi’l-âlemîn*, Kahire 1993, I, 85, 86; Mektubun açıklaması için bkz. Arı, Abdüsselam, “Hz. Ömer’in Ebû Mûsâ el-Eş’arî’ye Gönderdiği Mektubun Yargılama Hukuku Açısından Analizi, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 2003, s. 85-99.

49 Serahsi, IX, 36; Kâsânî, VII, 33; Merğînânî, II, 98.

50 Merğînânî, II, 98; Bardakoğlu, XIV, 550.

51 Serahsi, IX, 36; Merğînânî, II, 381; İbn Nüceym, Zeynüddin Zeyn b. İbrâhim b. Muhammed Mısri Hanefî, *el-Bahrü’r-raik şerhu Kenzi’d-dekaik*, Beyrut t.y., VII, 3; Udeh, I, 633; Bardakoğlu, Ali, “Had”, *DİA*, İstanbul 1996, XIV, s. 548-550.

52 Nur, 24/2.

kesme,⁵³ kazif⁵⁴ ve içki için 80 celde, yol kesme için el-ayak kesme, ölüm, hapis⁵⁵ cezalarından biri ya da bir kaç, irtidat ve isyan için ölüm cezaları verilir.⁵⁶ Kazif cezasına çarptırılanın ebediyen şahitliğinin kabul edilmemesi, feri bir cezadır.⁵⁷

Kısas; mağdurun veya maktulün velisi tarafından kısas düşürülebilen ferdin hakkı olarak yerine getirilmesi gereken muayyen -ayet⁵⁸ ve hadislerle⁵⁹ tespit edilmiş kanuni- cezalardır. İnsanın hayatına ve vücut bütünlüğüne karşı işlenen cina-yetin failinin misli ile cezalandırılmasıdır.⁶⁰

Kısas ve diyeti gerektiren suçlar;

a- Amden Katl; bir kimseyi haksız bir yere yaralayıcı aletle veya onun hükmünde olan bir şeyle kasten öldürmedir.

b- Şibhi Amd İle Katl; bir kimseyi yaralayıcı aletlerden olmayan bir şey ile haksız yere ve kasten öldürmedir.

c- Hataen Katl; kasıt olmadan yanlışlıkla bir kimseyi öldürmektir.

d- Bir kimseyi öldürmek kastı olmaksızın isteyerek yaralamak veya dövmek.

e- Bir kimseyi öldürmek kastı olmaksızın yanlışlıkla yaralamak veya dövmek.⁶¹

Kasten ve hataen öldürmelerde mirastan ve vasiyetten mahrumiyet, ferî cezalardır. Cezaya çarptırılan kimsenin, cezasını çektikten sonra kamu güvenliği yönünden hâkimin hükmüyle başka bir beldeye sürülmesi ise, tamamlayıcı cezadır.⁶² Her hangi bir sebeple kısas mahalli yok olmuşsa kısasın yerine diyet cezası; gene kısas veya had kalkınca uygulanan tazir⁶³ cezaları uygulanabilir.⁶⁴

Görüldüğü gibi; kısas, zina, hırsızlık, kazf ve içki hadleri gibi cezalar insanların din, hayat (can), nesil (nesep, ırz), akıl ve mal gibi maslahatlarını korumak için bu dünyada infazı meşru kılınan cezalardır.⁶⁵

53 Maide, 5/38

54 Nur, 24/4.

55 Nisa, 4/15.

56 Maide, 5/33, 38, 45.

57 Akşit, s.58.

58 Bakara, 2/178; Şura, 42/40; Nahl, 16/126; Maide, 5/45.

59 Buhârî, Diyât, 8, İlim 39; Müslim, Hac 447; Tirmizî, Diyât 13; Ebû Dâvud, Diyât 4, 17; Nesâî, Kasamâ 29.

60 Serahsî, XXVI, 60, 63; İbnü'l-Hümâm, IV, 112, 113; Udeh, I, 79.

61 Kâsânî, VII, 233, 234; Udeh, I, 79.

62 Akşit, s.58.

63 Tazir; hakkında haddi şerî mevcut olmayan cürümlerden dolayı tatbik edilecek cezalardır. Tazir cezasında; suçlunun uslanmasına ve ıslahına vesile olan, başkalarını suç işlemekten alıkoyan, toplumu gerek suçlunun gerekse suçun şerrinden korumak için uygun olan ceza caizdir. bkz. Bardakoğlu, VII, 473.

64 Akşit, s.58.

65 Ünal, İ. Hakkı, "Sünnet ve Şiddet", *Şiddet Karşısında İslam*, Ankara 2015, s. 258.

Farklı boyut ve biçimleri ile tezahür eden şiddetin yöneldiği kişilerin ortak niteliği, güç karşısında çaresizliğidir. Burada mağdur açısından, sanık/suçlu açısından ve devlet açısından olmak üzere üç açıdan insan hakları ve şiddeti ilişkilendirilebiliriz.

A. Mağdur Açısından İnsan Hakları

İslam Hukuku bireyi ve toplumu her nevi haksızlıklardan ve şiddetten din, hayat (can), nesil (nesep, ırz), akıl ve mal bakımından korumak için birtakım ahlaki tedbirler almakla yetinmemiş aynı zamanda cezai müeyyideler de koymuştur. İzin almadan bir başkasının evine girelemeyeceğine⁶⁶ kadar teferruatlı bir şekilde özel hayatın gizliliğine saygı göstermeyi düzenleyerek *insan hakları konusunda* hassasiyetini ifade etmiştir. Bu konuda Rasulüllah (s.a.v); “kim bir gurubun bulunduğu eve, onların izni olmaksızın bakarsa, onlara o kişinin gözünü çıkarmaları helal olur” ve “şayet bir adam izinsiz olarak senin evinin içine baksa sen ona çakıl atsan, böylece onun gözünü çıkarmış olsun hiçbir günaha girmiş olmazsın”,⁶⁷ buyurmaktadır.

Bir insanın mükellef olması için öncelikle o insanın hayatta olması gerekir. Bu sebeple insan haklarını korumanın en öncelikli olanı yaşama hakkıdır. Yaşama hakkının önüne geçecek hiçbir hak söz konusu bile değildir. İşte kısas bu hayat hakkının korunması içindir.⁶⁸ Adam öldürmede masum bir hayatın yok edilmesiyle birlikte sosyal düzene ve kamu otoritesine karşı başkaldırı vardır. Kısas cezasının uygulanmasından maksat da bütün bu toplumsal ve bireysel tehlikeleri önlemektir.⁶⁹ İnsanın *hayat hakkının* korunması için gerek geçmiş ümmetlerden gerekse Muhammed ümmetinden söz alınmıştır. Hayat hakkının dokunulmaz olması için *Müslüman olma* değil *insan olma* şartı aranmıştır. Dolayısıyla Müslüman olmaya-
nın haksız olarak öldürülmesinin cezası da kısastır.⁷⁰ Hayat hakkı diğer hakların kullanılmasının zorunlu ön şartıdır. Bu sebeple şahsın hayatına yönelik ihlaller aynı zamanda onun sahip olduğu bütün hakların ihlali anlamındadır.⁷¹

Ağır bir bedensel ceza olan kısas, hayata ve vücut bütünlüğüne karşı işlenen suçlarda hem genel, hem de özel önleme fonksiyonları icra etmektedir. Hatta bir dış⁷² için bile kısas uygulanır. Yani *mukabele bi'l-misl* esasına dayanan bu ceza,

66 Nur, 24/27, 28, 59; Buharî, Diyât, 23; Müslim, Edep, 43, 44.

67 حدثني زهير بن حرب. حدثنا جرير عن سهيل، عن أبيه، عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم. قال (من أطلع في بيت قوم بغير إذنهم، فقد حل لهم أن يبقوا عنه؛ أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال (لو أن رجلا أطلع عليك بغير إذن فخذته بخصاء، فقُتلت عنه، ما كان عليك من جناح حدثنا أبي عن عمر. حدثنا Muslim, İbîd, 44; Buhârî, Diyât, 15, 23, İbîd, 44. وسفيان عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة؛

68 Bkz. İbn Kayyım el-Cevziyye, 99-101.

69 Udeh, I, 619.

70 Erturhan, Sabri, *İslam Ceza Hukuku Etrafındaki Tartışmalar*, İstanbul 2008, s. 226.

71 Dağcı, *İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı İşlenen Müessir Fiiller*, Ankara 1966, s. 3.

72 “Bir dişin diyeti beş devedir.” Ebû Dâvud, *Diya* 20; Nesâî, *Kasâme*, 41.

haksız olarak başkasını öldüren veya ona cismanî zarar veren faillerin aynı şekilde cezalandırılacağı düşüncesini zihinlere yerleştirdiğinden, suç işleme temayülünde olan potansiyel suçlulara da caydırıcı bir fonksiyonu icra etmektedir. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim kısas ile hayat arasında⁷³ doğrudan ilişki kurmaktadır.⁷⁴

Kasıtlı adam öldürme suçunda suçun mağduru; maktulün veli ve varisleri; müessir fiillerde ise, yaralının kısaca hak ihlaline uğrayan şahsın kendisidir. Bunların sahip olduğu alternatif *hakları*: fiile aynı ile mukabele etme/kisas; bedenî-cismanî zararın mal ile tazmini/diyet, başka bir ifade ile diyet karşılığı kısas hakkından vazgeçme/sulh; mağdurun kısas ve diyet hakkından vazgeçip faili karşılıksız affetmesi/af olmak üzere üç çeşittir.⁷⁵ Diyet kabul edildiğinde kısas düşer; fail diyeti ödeyerek kısası satın almış olur.⁷⁶

İslam hukuku henüz kendini ifade edemeyecek şahsiyetlerin bile hayat hakkının korunması için cezai müeyyideler koyarak *şiddetin* önüne geçmeye ve *insan hakları* ihlalinin önlemeye gayret etmiştir. Mesela; hamile kadının çocuğunu düşürmesine sebep olanın verdiği diyete *gurre* denilir. Gurrenin tahakkuk etmesi için düşürülen cenin insan şeklini almış olmalıdır. Gurre olarak ödenmesi gereken miktar beş deve olarak tayin edilmiştir.⁷⁷ Bu miktar İslam Hukukçularının Rasulullah (s.a.v)'nin cenin için takdir ettiği gurrenin deve cinsinden değeridir.⁷⁸

Yine kendini ifade edemeyecek konumda olan *katili bulunmayan öldürme fiillerinde* maktulün hakkını aramada Kasâmeyi örnek verebiliriz. Kasâme, yemin manasına gelmektedir. Katili bulunamayan öldürme fiillerinde, cesedin bulunduğu yer halkının bu ölümün diyetinden sorumlu tutulmasını ifade eder. Mahallenin erkeklerinden elli kişiye ya da elli kişi bulunamıyorsa elliye ulaşınca kadar mevcut kişilere yemin ettirilir. Yemin edecek kimseler maktulün yakınları tarafından tayin edilir.⁷⁹ Ölenin mirasçılarının davası üzerine, hâkim seçilen elli kişiye “katilin kendileri olmadığı ve bilmedikleri” hususunda onları yenime davet eder. Yemini herkes ifa ederse diyet halk arasında eşit olarak paylaştırılır.⁸⁰

73 Bakara, 2/178, 179; Maide, 5/45; Nahl, 16/126; Yunus, 10/46; Şura, 42/40.

74 Dağcı, s. 76.

75 Dağcı, s. 75.

76 Karaman, I, 136.

77 Koçak, Muhsin, “Gurre”, *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 211.

78 Rasulullah (s.a.v), iki kadın arasındaki bir kavga sonunda hamile olanın çocuğu düşünce bir köle veya cariye ödenmesine hükmetmiştir. bkz. “Ebû Davud, Diyât, 19; Tirmizî, Diyât, 15; Nesâî, Kasâme, 39.

79 Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Me'sud b. Ahmed el-Hanefî, *Bedâi'u's-sanâi' fî tertibi's-serâ'i'*, Kahire 1910, VII, 286; Şirbinî, Muhammed b. Ahmed b. el-Hatib, *Muğni'l-muhtâc*, Kahire 1958, V, 392; Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, İstanbul 1330, IV, 557; Udeh, II, 321; Dönmezer, Sulhi/Erman, Sahir, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, İstanbul 1981, I, 130; Akdemir, Süleyman, *Ceza Hukukunda Mağdurun Korunması*, İzmir 1988, s. 61.

80 Gökçen, s. 85.

Yaralama ve uzuv kesmelerinde mümaseret ve denklik varsa kısas tatbik edilebilir. Burada denklik iki yer arasında fayda, fiil ve diyet bakımından aranır. Yani kısas uygulanacak uzvun faydası, diyet değeri ve kısas sırasında icra olunacak fiille doğacak yarası, mağdurunkine tam denk olabilmelidir. Mümaseret için aynı cinsten olma şarttır. El, ayakla; göz, burunla; sağ el, sol elle; sağ elin parmakları, sol elin parmaklarıyla kısas olunmaz. Ayrıca eşitlik ancak mafsallardan kesilen şeylerde olabilir. Mafsalların dışında olanlarda mesela; koldan, pazudan, baldırdan, uyluktan kesilmelerde denklik imkânı bulunmadığından kısas yoktur.⁸¹

İslam hukuku; insanın hayatını idame ettirmek için çeşitli güçlülere ve zorluklara katlanarak, emek vererek kazandığı mal varlığının haksız yere elinden alınması için tedbirler almıştır. Hırsız için ağır cezai müeyyideler koymuştur.

Akıllı ve ergenlik çağına gelmiş, bir kimsenin, koruma altında olan ve şüpheye yer vermeyecek bir şekilde nisap miktarına varan veya o değere ulaşan başkasına ait bir malı gizlice kişinin rızası olmadan almasına hırsızlık denilmiştir.⁸² Hırsızlık, ferdin mülkiyet hakkına yönelik bir ihlal ve saldırdır. Böyle bir ihlalin cezasız kalması bir başkasının servetine ve mülkiyeti altında bulunan her şeye haksız olarak ortak olmaya kapı açacaktır. Diğer taraftan ekonomik anlamda üretimin sağlanabilmesi için kişinin malı konusunda güven içinde olması gerekir. Bu güveni kaybeden bir iş adamının veya mal sahibinin arzulanan üretimi yapıp topluma arz etmesi mümkün değildir.⁸³

Hırsızlığı kesinleşene el kesme cezası⁸⁴ uygulanır. Cezayı gerektirmeyen yerlerde zarar tazmin edilir. Çalınan mal mevcutsa sahibine iade edilir.⁸⁵ Mağdurlar hırsızlığın gerçekleşmesi halinde sadece mallarının değil aynı zamanda can ve ırzlarının da tehdit altında olduğuna inanmaktadırlar. Hırsızlık olayı sadece bir miktar malın gizlice alınmasıyla kalmamakta çoğu kez öldürme ve tecavüz fiilleriyle sonuçlanmaktadır.⁸⁶

Kazf suçunda ciddi manada *insan haklarının* ihlali vardır. Kazf, insanın şerefi, manevî şahsiyeti, aile ve nesebine dolayısıyla haysiyet ve onuruna yönelik bir saldırdır.⁸⁷ İftiraya uğrayan şahsın ırz ve namusu zedelenmekte, şeref ve haysiyeti lekelenmekte, bu durumda onu toplum içerisinde küçük düşürmektedir. Hatta aile kurumuna olan inancı sarsması sebebiyle topluma olan güveni sarsarak⁸⁸ *insan hakkı*

81 Gökçen, s. 73.

82 Kâsânî, IX, 275; İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *Muğni*, Beyrut 1972, XII, 415; Bardakoğlu, Ali, "Hırsızlık", *DİA*, TDV Yay., 1. baskı, İstanbul 1998, XVII, 384-303; Erturhan, Sabri, *Suçla Mücadele Yöntemleri*, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 9, Konya 2007, s. 112-113.

83 Erturhan, *İslam Ceza Hukuku*, s. 188.

84 Maide, 5/38.

85 Bardakoğlu, "Hırsızlık", *DİA*, XVII, 384.

86 Bilmen, *İstilâhât*, III, 263.

87 Bkz. İbn Kayyım el-Cevziye, 99-101.

88 Bilmen, *İstilâhât*, III, 229, 230; Erturhan, *İslam Ceza Hukuku Etrafındaki Tartışmalar*, s. 213.

ihlalini genelleştirmekte ve derinleştirmektedir. Ayrıca iffetli ve namuslu insanlar hakkında başkalarının içinde şüphe uyandırarak insan haysiyet ve şerefine yönelik bir saldırı meydana getirmektedir.⁸⁹

İçki Suçu; içki aklı ve zihni meleke kaybına sebep olmakta ve böylece mantıklı düşünme ve davranma yeteneği geçici de olsa devre dışı kalmaktadır.⁹⁰ Bu şuur kaybı kişiyi hırsızlık, zina, iftira hatta ölümle sonuçlanacak cinayetleri işlemeye aday haline getirmektedir. Hatta alkol yolunda servet harcanarak ailevi yükümlülükler yerine getirilememekte ve ailenin dağılmasıyla sonuçlanabilmektedir.⁹¹ Dağılmış aile bireylerinin de çoğu zaman toplum içinde yaşadıkları travmalar *insan hakları bakımından* ciddi önem arz etmektedir. Konuyla ilgili pek çok örneği toplumda görmemiz mümkündür.

Görüldüğü gibi İslam ceza hukukunda cezanın şiddeti belirlenirken mağdura verdiği zarar ile birlikte üçüncü şahıslara ve sosyal dokuya verdiği zarar göz önünde bulundurulmuş ayrıca İslam'ın diğer hükümlerini ihlal derecesi de dikkate alınmıştır.⁹²

B. Fail Açısından İnsan Hakları

İslam hukuku failin hakları konusunda da çok hassas davranmıştır. *Berâet-i zimmet asıldır*⁹³, temel kaidesi dikkate alınarak suç ispat edilinceye kadar suçla itham edilen kişinin sözüne itibar olunur. İslam Hukukunda töhmetle, ithamla bir insan hapse dahi konulamaz. Davacı davasını ispat ederse, sabit olan suç hapsi gerektirirse, o zaman hapsedilir.⁹⁴ Hz. Ebubekir hukuken ispat edilmedikçe had cezası uygulamayacağını ifade etmiştir.⁹⁵ Sanık gerçekten suçlu bile olsa “...Eğer hükmedecek olursan, aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah, adil davrananları sever”⁹⁶, ayeti gereğince öncelikle adil yargılanma hakkına sahiptir.⁹⁷ Öyle ki hâkimin adil yargılamasına engel olabilecek şiddetli açlık, susuzluk, uykusuzluk, üzüntü ve hastalık durumlarında, aşırı sıcak ve soğukta ve düşünceliyken hüküm vermesi uygun görülmemiştir.⁹⁸ Çünkü bu tür ortamlarda ölçüsüz cezalandırma ya da yanlış karar verme ihtimali çok yüksektir. Bu hakların hassas bir şekilde uygulanması da İslam dininin gereklerindendir. Suçlu için insan hakları denildiğinde genel itibarıyla Hz.

89 Erturhan, s. 213.

90 Bkz. İbn Kayyım el-Cevziyye, 99-101.

91 Erturhan, s. 215.

92 Erturhan, Sabri, *İslam Ceza Hukuku Etrafındaki Tartışmalar*, s. 179.

93 Mecelle, md. 8.

94 İbn Nüceym, Zeynü'l-Âbidin, *Eşbâh ve'n-Nezâir*, Beyrut 1993, s. 39; Niyazi, s. 165.

95 Aslan, s. 164.

96 Mâide, 5/42.

97 Aslan, s.74.

98 Aslan, s. 57.

Enes (r.a.)’den rivâyet edilen şu hadis akla gelmektedir; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Kardeşin zâlim de olsa mazlumda olsa ona yardım et. Bunun üzerine biz Ey Allah’ın Rasûlü! Mazluma yardım etmeyi bildik ama zâlime niçin ve nasıl yardım edeceğiz? Buyurdular ki: Ona zulümden el çektirirsin, ona yapacağın yardım işte budur.*”⁹⁹

İslam hukukunda faile cezanın infazı esnasında belirlenen cezaların dışına çıkılıp sınırın aşılmaması için azamî özen gösterilmiş, suçu ne olursa olsun failin insanlığına hâlel getirecek her türlü tutum ve davranış yasaklanmış, infaz esnasında insani ilkelere son derece itina gösterilmesi bir vecibe olarak görülmüştür.¹⁰⁰

Bütün bunlarla birlikte failin cezai ehliyetini etkileyen yaş küçüklüğü, akıl hastalığı ve benzeri haller ile kusurluluğu etkileyen ikrah, ızdırar hali, cehalet¹⁰¹ gibi bazı psikolojik ve sinir hastalıkları şahsın özel halini göz önünde bulundurmaya zorunlu kılar.¹⁰² Failde hafifletici diğer nedenlerin dikkate alınması cezalarda failin şahsiyetinin ihmal edilmediğinin açık göstergesidir.¹⁰³ Ayrıca Rasulullah (s.a.v) adalete gölge düşürecek ve onun ortaya çıkmasını engelleyecek durumların ortadan kaldırılmasını istemiş bu çerçevede hâkimin öfkeli olduğu bir zamanda hüküm vermesini yasaklamıştır.¹⁰⁴ Buna göre hâkim aklîselim ile hükmetmesine mani olacak öfke, şiddetli üzüntü vb. durumlarda hüküm veremez.¹⁰⁵

İslam hukukunda tayin edilen cezalardan kısas *failin hayat hakkını* da korumaktadır. Öldürme düşüncesi taşıyan kişi, bu fiili gerçekleştirdiğinde bedelini hayatıyla ödeyeceğini kesin olarak bilmektedir. Bu idrak onun böyle bir cinayeti işlemesine engel olacağından hem kendisi hem de hasmı hayatta kalmış olacaktır.¹⁰⁶ Ayrıca kan davaları da bu şekilde sonlandırılarak karşılıklı olarak ailelerden birçok kimsenin de yaşama ve güvenlik içinde olma hakkı ihlal edilmeyecektir.

Diyet borcunun hemen ödenme zorunluluğu yoktur. Bu, suçluyu mali yönden sarsmamak için böyle düzenlenmiştir. Diyet borcu, ödeme için üç yıla eşit olarak bölünebilir. Hüküm verildiği andan itibaren bir yıl geçtiğinde üçte bir muaccel olur. Diyet alacağı ve borcu, miras yoluyla intikal eder. Diyet alacaklısı ölünce, mirasçıları bunu borçlusundan isteyebilir.¹⁰⁷

99 Buhârî, Mezâlim: 4; Tirmizi, Fiten 68, 2255.

100 Erturhan, s. 371.

101 Erturhan, *İslam Ceza Hukuku*, s. 182.

102 Udeh, I, 562, 594.

103 Erturhan, s. 183.

104 Buhârî, “Ahkâm”, 13; Müslim, “Akdiye”, 16; Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 9; Tirmizi, “Ahkâm”, 7; Nesâî, “Kudât”, 32; İbn Mace, “Ahkâm”, 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 36-38, 46, 52.

105 Köse, s. 163; Aslan, s. 171.

106 Erturhan, s. 231.

107 Bilmen, III, 49; Gökçen, s. 84.

Âkile; taksirli suçlarda tazminat sadece fail tarafından değil, âkilesi tarafından ödenmesi hem haksız tecavüze maruz kalan mağdur; hem de hiç istemediği halde, böylesine ağır bir cismani zarara sebep olduğu için zaten vicdan azabı çeken fail korunmaktadır. Akile sistemi kan bağına dayalıdır.¹⁰⁸ Zira taksirli suçlarda karşı tarafa verilen zarardan dolayı vicdan azabı çekme insan olmaya özel bir haldir. Âkile için kan bağından başka aynı mesleği yapanların oluşturduğu bağlardan da söz etmemiz mümkündür. Fakat bu ayrı bir makale konusu olarak değerlendirilmelidir.

Şüpheler hadleri düşürür, kaidesine göre şüphe bulunduğunda hâkime cezayı düşürme yetkisi verilmiştir. Sanığın ikrarı halinde bile hâkimler doğruluk derecesini araştıracaklardır. Rasulullah (s.a.v)’in; *Hadleri şüphelerle düşürünüz, Müslümanlardan gücünüz yettiğince hadleri düşürünüz*;¹⁰⁹ hadisi şerifi fail açısından “şüpheden sanık yararlanır”¹¹⁰ prensibiyle insan haklarının İslam hukukundaki geldiği noktayı da göstermektedir. Zira yukardaki hadis gereği şüphe üzerine hüküm inşa edilmez, dolayısıyla sanık olan kimsenin suçluluğu sabit olana kadar suçsuz sayılması gerekir. Yani şüpheyeye göre değil de kesin hükme göre mahkûm edilmelidir.

Fail yönünden önemli bir insan hakkı da *zaruretler haramları mubah kılar*,¹¹¹ kaidesi gereği; zorda kalanın açlıktan dolayı açlığıyla orantılı olarak çalmasında el kesme cezasının uygulanmamasıdır.¹¹² Bunun sonucunda meydana gelen zararı devlet kendisi ödeyerek telafi eder.¹¹³ Zira ızdırar hali ve mücbir sebepler suçun unsurlarının oluşmasını engelleyen olağan üstü hallerdir.¹¹⁴

Rasulullah (s.a.v)’e suçunu itiraf eden hırsıza “*belki de sana bahşış verilmiş bir şeyi almışsındır*”¹¹⁵, şeklindeki ifadesi suçun sabit olup cezanın kesinleşmesinde şüpheyi tamamen ortadan kaldırmak içindir. Aksi takdirde insan hakları noktasında sanığın hakkını ihlal söz konusudur.

108 Dağcı, s. 77.

109 İbn Mâce, “Hudûd”, 4, 5.

110 Anayasanın 38/4. ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6/2.maddelerinde düzenlenmiş bulunan suçsuzluk karinesi, suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar kişinin suçsuz sayılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu karine uyarınca, suçsuz olduğunu varsayılan kişinin suçlu kabul edilmesi için kesin hükümle mahkûm olması, mahkûmiyet için de fiilin ispatlanması, yani şüphenin bertaraf edilmesi gerektiğinden, “şüpheden sanık yararlanır” ilkesi suçsuzluk karinesinin bir uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

111 Mecelle, md. 21.

112 Serahsî, IX, 139.

113 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Umud Matbaası, İstanbul t.y., III, 1679.

114 Köse, Saffet, “Hz. Ömer’in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 7, Konya 2006, s. 35.

115 Ebû Davud, Hudûd 9; Nesâî, Sârik 3.

Aynı cinsten olan had cezaları birden çok olduğu zaman tek ceza uygulanır.¹¹⁶

Evli kimsenin zina etmesi Müslümanın öldürülmesini mübah kılan sebeplerdendir.¹¹⁷ Zina eden evli kimsenin cezası recmedilmek¹¹⁸, zina eden bekârın cezası da celde/kırbaçtır.¹¹⁹ Rasulullah (s.a.v); Mâiz¹²⁰, Ğamidiyye¹²¹, işçi ile zina eden kadın¹²², iki Yahudi¹²³ ve başka bazı şahıslar hakkında da recm cezasına hükmetmiş ve bu cezalar infaz edilmiştir.¹²⁴ Recm cezası uygulanırken suç ikrar ile sabitse, suçlunun infaz anında kaçması¹²⁵ halinde peşinden takip edilip hüküm tatbik edilmez.¹²⁶ Hatta Hz. Ebû Bekir ve Berîre; Mâiz ve Ğamidiyye'nin itiraflarını üç kez yaptıktan sonra gelmemeleri halinde onları çağırmayacağını ifade etmişlerdir.¹²⁷

Ceza aracı olan celdenin nitelikleri ve şekli ince ayrıntılarına kadar tespit edilmiştir. Böylece her hangi bir keyfi uygulamanın önüne geçilmiştir. Celde değnek ve sopa cinsinden bir şeyle olabileceği gibi budağı ve yaprakları bulunmayan hurma dalı, papuç veya el ile de infaz edilebilir.¹²⁸ Kamçının düğümsüz, değneğin de budaksız ve dalsız olması gerekir.¹²⁹ Celde uygulanırken sopa vücudun muhtelif yerlerine fasılasız vurulur. Yalnız vücudun hayati tehlike arz eden yerlerine yani; başına, yüzüne ve cinsel uzvuna vurulmaz.¹³⁰ Çünkü vücudun belli bir noktasına devamlı vurmak uzuvların bozulmasına ve helak olmasına sebep olabilir. Hâlbuki bu cezadan maksat suçluyu terbiye etmektir, sakat bırakmak değildir.¹³¹

Zaman aşımının yürürlükte olması da fail açısından bir insan hakkı olarak değerlendirilebilir. Cezanın yerine getirilmesinde geç kalınması, suçun oluşması veya ispatında bir şüphenin âriz olması hükmünde olup haddin uygulanmasını engel-

116 Dağcı, Şamil, "Kıyas", TDV, XXV, 493.

117 Buhari, Diyât, 6; Müslim, Kasâme, 25, 26; Ebû Dâvûd, Hudûd, 1; Tirmizi, Hudûd, 15; Nesâî, Tahrim, 5, 11, 14; Zeylâî, *Nasbu'r-râye*, IV, 109.

118 Bkz. Buhari, Diyât, 6; Müslim, Kasâme, 25, 26; Ebû Dâvûd, Hudûd, 1; Tirmizi, Hudûd, 15; Nesâî, Tahrim, 5, 11, 14.

119 Müslim, "Hudûd", 3; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 23; Tirmizi, "Hudûd", 8; İbn Mâce, "Hudûd", 7; San'ânî, *Sübü'lî's-selâm*, IV, 3-15.

120 Buhari, "Hudûd", 28; Müslim, "Hudûd", 17, 19, 20, 22, 23; Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 48, "Hudûd", 23, 24; Tirmizi, "Hudûd", 4, 5, 8; Şevkânî, *Neylül'evtâr*, VII, 119-121.

121 Müslim, "Hudûd", 22, 23; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 23; Şevkânî, VII, 159.

122 Buhari, "Ahkâm", 39, Sulh, 5, "Hudûd", 30, 34, 38, 46; Müslim, "Hudûd", 25; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 25; Tirmizi, Hudûd, 8; Nesâî, Kudât22.

123 Müslim, "Hudûd", 27; Tirmizi, "Hudûd", 10; İbn Mâce, "Hudûd", 10.

124 Buhari, "Hudûd", 28; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 23; İbn Mâce, "Hudûd", 9; Şevkânî, VII, 119-121.

125 Maiz'in kaçmaya çalışmasının Hz. Peygamber (s.a.v)'e bildirilmesi üzerine Rasulullah (s.a.v); keşke onu bıraksaydınız! Belki tövbe eder, Allah da tövbesini kabul ederdi, buyurmuştur. Bkz. Ebû Dâvûd, "Hudûd", 23; Tirmizi, "Hudûd", 5; İbn Mâce, "Hudûd", 9; Şevkânî, *Neylül'evtâr*, VII, 121.

126 Gökçen, s. 67.

127 Ebû Dâvûd, "Hudûd", 23; Şevkânî, *Neylül'evtâr*, VII, 114.

128 İbn Kudâme, *el-Muğni*, X, 332, 333.

129 Merginânî, II, 97; İbn Kudâme, *el-Muğni*, X, 333; İbnu'l-Hümâm, V, 230, 231; Udeh, II, 448; Yazır, V, 3469.

130 Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 384-387; Merginânî, II, 97; İbn Kudâme, *el-Muğni*, X, 332, 333; İbn Hümâm, *Fethu'l-kadir*, V, 231, 232; Udeh, II, 354; Yazır, V, 3469, 3470; Bilmen, *İstîlâhât*, III, 224.

131 Gökçen, s. 79.

ler.¹³² Hanefilere göre zaman geçmesi ta'zir suç ve cezasını düşürür; kısas, diyet ve kazif suç ve cezasını düşürmez. Bunlar dışında kalan ve had sahasına giren suç ve cezaları ise; Ebû Hanife, Ebû Yusuf ve Muhammed'e göre düşürür, Züfer'e göre düşürmez.¹³³

Suçun delili şahitlik ise zamanın geçmesi suç ve cezayı düşürür. Çünkü şahit bu nevi suçlarda şahitliği eda etmek¹³⁴ veya suçu örtmekte¹³⁵ muhayyerdir. Uzun zaman şahitlik etmemiş olması örtme niyetinin delilidir. Sonradan şahitlik etmeye kalkışması bir kin amiline dayanabilir ve artık muteber olmaz. Suçun delili ikrar ve itiraf ise zaman geçmesi -içki dışında- ceza ve hadleri düşürmez.¹³⁶ İslam hukuku zaman aşımı konusunda belirli bir süre tayin etmemiştir, bu sürenin takdirini devletin yetkili organlarına bırakmıştır.¹³⁷

Hapis cezası almış olan mahkûmların cezalarına göre farklı mekânlarda tutulması da fail açısından ayrı bir *insan hakkı* olarak değerlendirilmelidir. Borç alacak davasından hüküm giymiş kimseyle yüz kızartıcı suç işleyen kimseler bir arada tutulmamalıdır. Ayrıca hapisten maksat hukuki işlemlerinin engellenmesi, dış dünya ve sosyal çevreyle ilişkilerinin kısıtlanması olması sebebiyle özel bir gerekçe olmadıkça tek kişilik hücreye konulması genelde olumlu karşılanmaz. Mahkûmların sağlık, beslenme ve giyim masrafları da zengin fakir ayrımı yapılmaksızın fakihlerin ittifakıyla devlet bütçesinden karşılanır.¹³⁸

C. Devlet Açısından İnsan Hakları

Gerek akabe biatları ve gerekse Medine'de Müslümanlara ait ilk devlet kurulurken gayr-ı Müslimlerle yapılan antlaşma, İslam devletinin her alanda hukukilik esasına göre teşekkül ettiğini göstermektedir.¹³⁹

İnsanın toplumsal bir varlık oluşu, hak ve hürriyetlere sahip olup bunları korumaya hırslı olması, kendisine birtakım vazifelerin yüklenmesi ve bunları ihmale meyyal olması, tartışmaya düşkün bulunması *devletin varlığını* zaruri kılmaktadır. Çünkü hakların korunması, görevlerin ifası ve ihtilafların çözümlenmesi ancak üstün bir otorite yoluyla mümkündür. Eğer bunlar fertlerin kendisine bırakılacak olursa bu durum güçlü olanın hâkim olmasına sebep olur ki bu sonu

132 Bardakoğlu, Ali, "Hırsızlık", *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 392.

133 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 158.

134 Talak, 65/2.

135 Setri uyub ile ilgili hadisler.

136 Udeh, 778-781; Karaman, I, 158.

137 Bardakoğlu, XVII, 392.

138 Bardakoğlu, "Hapis", *DİA*, XVI, İstanbul 1997, s. 61.

139 Niyazi, s. 123.

gelmez bir kavga ve çekişmeyi beraberinde getirir ve toplumda kargaşa hüküm sürer. Bu sebeple hakların koruyucusu, vazifelerin takipçisi ve ihtilafları adalet ölçüleri içerisinde çözümleyici, herkesin üzerinde sevgi, saygı ve korku uyandırabilen güçlü bir otoriteye ihtiyaç vardır ki bunun adı devlettir. Devletin elinde tuttuğu en önemli vasıta ise bu noktada hukuktur. Hukukun en önemli hedefi de adalettir.¹⁴⁰ Devletin adil olması ve bütün tasarruflarını hukuk çerçevesi içerisinde yapması adaletin bir gereğidir. Hukuk devleti ilkesinin temel ögesi budur.¹⁴¹ Şiddet; yanlış kullanımlı kuvvet, güç ya da enerjidir; güç ise hedefleri gerçekleştirme, yapabilmeyi¹⁴² tanımlaması devletin yaptığı cezalandırmanın şiddet olmadığını, halkın maslahatlarını gerçekleştirmek için ortaya koyduğu cezai müeyyideler olduğunu ifade etmektedir.

Bununla birlikte devlet; insan iradesinin en zayıf olduğu yerlerden biri olan savaşlar da bile şiddet konusunda titizlik gösterir. Özellikle savaşa katılan askerlerin iradeleri bu türdendir. Çünkü en kıymetli maddi varlıkları tehlikededir. Buna rağmen Hz. Ebû Bekir Suriye'ye gönderilen Üsâme b. Zeyd komutasındaki orduya şu şekilde emir vermiştir: “Davanıza ihanet etmeyin. Savaşta bile olsanız insafı elden bırakmayın. Çocukları, yaşlıları, kadınları öldürmeyin, zulmetmeyin, meyve ağaçlarını, koyun, keçi ve diğer hayvanları yemenin dışında bir maksatla kesmeyin ve telef etmeyin. Kiliselerde ibadete çekilenlere rastlarsanız onları ibadetleri ile baş başa bırakın.”¹⁴³

Uygulamada birçok örnek olmakla birlikte biz devlet başkanının kanun önündeki eşitliğini ve yargının bağımsızlığını gösteren bir uygulamayı örnek olarak verebiliriz:

Hz. Ali kendi halifeliği döneminde hâkimlik yapan ve tabiûnun ileri gelenlerinden Kâdî Şurayh (v. 78/697) nezdinde, devesinden düşürdüğü zırhını bir Yahudi'nin elinde görünce zırhın kendisine ait olduğu iddiası ile dava açmıştır. Fakat Yahudi bu iddiayı kabul etmemiştir. “*Bu benim zırhımdır ve benim zilyetliğimde bulunmaktadır*” demiştir. Bunun üzerine Kâdî Şurayh halife olan Hz. Ali'ye: “*Vallahi ben de biliyorum ki bu zırh senindir, fakat iddianı ispat etmek üzere iki şahit getir,*¹⁴⁴” dedi. Hz. Ali kölesi Kanber ve oğlu Hasan'ı çağırdı. Her ikisi onun lehine şahitlik ettiler. Kâdî Şurayh şöyle dedi: “*Evet kölenin senin lehine yaptığı şahitliği kabul ediyorum; ama oğlunun şahitliğini kabul edemem*”. Hz. Ali oğulun babası lehine şahitlik ede-

140 Köse, s. 161.

141 Köse, s. 161.

142 Türer, s. 15.

143 İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, Bahar Yayınları Ter: Ahmet Ağırakça - Mertol Tulum, İstanbul 1986; II, 139; Köse, s. 164.

144 Mecelle, md. 77.

bileceği görüşündeydi, fakat başka şahit bulamayınca kadı zırhı Yahudi'ye teslim etmiştir. Bunun üzerine Yahudi şöyle dedi: “Devlet başkanı benimle birlikte kendi tayin ettiği hâkimin önüne gidiyor, hâkim onun aleyhinde karar veriyor ve o bu karara saygı duyup uyuyor!” Sonra da: “*Sen doğru söyledin. Evet, doğrusu o senin zırhındır,*” deyip Müslüman oluyor.¹⁴⁵

Bunun dışında bir milletin varlığı ve maslahatının korunması devletin varlığına ve bekasına doğrudan bağlıdır. Bu inkâr edilemez gerçeği günümüzde aktif olarak sığınmacıların, mültecilerin durumunda görmemiz mümkündür.

Bireysel veya organize grupların devlete veya topluma yönelik şiddet eylemleri düzenleyen terörizm¹⁴⁶ devletin ve milletin *haklarını şiddet* yoluyla ihlal etmektedir. Mevcut durumu yasa dışı yollardan değiştirmek amacıyla örgütlü, sistemli ve sürekli terör eylemlerini kullanmayı bir yöntem olarak benimseyen terörizm,¹⁴⁷ İslam hukukunda *Hirabe (terörizm)* olarak ifade edilmektedir. Hirabe; *tek başına veya toplu halde, elindeki güce dayanarak, insanların dışardan yardım alma imkânının olmadığı bir yerde, açıktan ve güç gösterisi şeklinde mal almak, öldürmek veya korku salmak amacıyla ortaya çıkmaktır.*¹⁴⁸ Ama zamanımızda terör biraz daha boyut değiştirmiş devletlerin iç sorunu olmaktan çıkmış devletlerin birbirlerine karşı kullanmaya başladıkları bir araç olmuştur. Dolayısıyla terörün bir tek tanımından söz etmek zordur, ülkelerin zaman ve zemin şartlarına göre farklılıklar içerir.

Şimdi hirabenin nasıl devlet açısından insan hakları ihlali olduğunu ortaya koyabiliriz. Zira hirabe suçunda toplumun huzur ve barışının bozulması hedef alınmaktadır. Burada mağdurun kimliğinin ya da malın kime ait olduğunun bir önemi yoktur. Suç doğrudan toplumun huzur ve güvenliğini tehdit eden bir yapıya büründüğünde bu suç için *fesat* kelimesi kullanılmaktadır. Zira Yusuf (a.s.)'in kardeşleri kendilerine isnat edilen hırsızlık suçlaması karşısında “¹⁴⁹ قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَّا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ”; “*biz bu ülkede fesat çıkartmaya gelmedik, hırsız da değiliz,*” ayetinde de fesat çıkartmaya gelmedikten maksadın toplumun düzenini bozmak olduğu, tüm toplumu hedef aldığı anlamı ortaya çıkmaktadır.¹⁵⁰ Hırsızlık suçuyla toplum hayatını tehdit etme suçu birleştiği zaman bu yeni suça sirkati kübra/büyük hırsızlık ismi verilmektedir.¹⁵¹

145 Serahsî, *Mebûsât*, XVI, 84; İbn Kayyım el-Cevziyye, I, 61, 62, 85.

146 Çağırın, Mehmet Emin, “Terörizm ve Uluslararası Hukuk”, *Terörizm*, Ankara 2008, s. 41.

147 Erol, Mehmet Seyfettin, “Uluslararası İlişkiler Aktörü Olarak Terör Örgütleri, *Terörizm*, s. 76.

148 Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, IV, 180; Karaman, III, 338; bkz. Serahsî, IX, 134; İbn Kudâme, I-X.

149 Yusuf, 12/73.

150 Yazır, V, 76.

151 Serahsî, *Mebûsât*, IX, 197; İbn Hümmam, IV, 268; Kâsânî, VII, 90; İbn Nüceym, *el-Bahrur-râik*, V, 114; Bilmen, III, 288.

“Allah’a ve peygamberine karşı savaşmaya kalkışan ve yeryüzünde bozgunculuğa çalışanların cezası, öldürülmelerinden veya asılmalarından veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesinden veya bulundukları yerden sürülmelerinden başka bir şey olmaz. Bu, onların dünyada çekecekleri bir zillettir. Ahirette ise kendilerine büyük bir azap vardır;”¹⁵² ayeti; Ebu Bürde olarak bilinen Hilal b. Üveymir el-Esleminin kavmi hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber bu kişiyle ne lehine ne de aleyhine çalışmamak ve müslümanlara katılmak isteyenler eğer Ebu Bürde’ye uğrarsa onların emanında (güvenlik) olması şartıyla anlaşmışlardır. Ancak Kinane oğullarından bir gurup Müslüman olmak maksadıyla gelirken Ebu Bürde’nin adamları –O’nun yokluğunda- bu kişilerin yolunu kesmiş, öldürmüş ve mallarını almışlar. İslam âlimleri büyük çoğunlukla ayetlerin nüzul sebebinin Ureyneliler olarak açıklanmışlardır.¹⁵³ Nüzul sebebi rivayetlerinde konumuz açısından önemli olan ortak nokta, bir eşkıyalık/hirabe suçundan ve onun cezasından bahsediliyor olmasıdır. İslam âlimleri bu ayetlerin had suçları arasında sayılan hirabe/eşkıyalık suçundan ve bunun cezasından bahsettiği, belirtilen cezaların Allah ve toplum hakkı olarak uygulanması gerektiği, kamu gücünün/hâkimin bu cezaları başka cezalarla değiştirmesinin mümkün olmadığı konularında ittifak halindedirler.¹⁵⁴

Toplumsal huzur ve barışa yönelik terör/hırâbe suç ve cezasının ayrıntılı olarak açıklandığı ilgili ayette¹⁵⁵ *devlet hakkının ihlali* durumunda suçun ağırlığına göre cezaî müeyyideler sıralanmaktadır. Burada; Allah’a karşı savaşan, Resulüne karşı savaşan ve yeryüzünde düzeni bozmaya çalışanlar olmak üzere üç unsur dikkate alınmıştır. Buna göre şu temel özellikler ortaya çıkmaktadır:

- a) Kamu otoritesine karşı direnme, yasalara başkaldırma,
- b) Suç işleme amacıyla işbirliği yapma; çünkü zikredilen suç doğası gereği genelde iştirak ve işbirliği halinde işlenir.
- c) Suçta aleniliğin bulunması; alenen insanların yol güvenliklerinin, seyahat özgürlüklerinin ihlal edilmektedir.
- d) Yolcuların mal, ırz ve hayatlarına yönelik ihlallerin olmasıdır.¹⁵⁶

152 إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خَلْفٍ أَوْ يُنْفَرُوا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ جِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ. Maide, 5/33.

153 Yazır, III, 228; San’ani, Emir Muhammed b. İsmail, *Sübüllü’s-selâm*, Kahire 1979, II, 336.

154 Esen, Hüseyin, Muhammed Esed’in Hirabe (Eşkıyalık) Suçuyla ilgili Ayetler İçin Yaptığı Meal-Tefsiri Üzerine, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: XX, İzmir 2004, s. 5.

155 Maide, 5/33.

156 Yazır, III, 229, 230; Ebû Zehra, *el-Ukûbe*, s. 79-80; Erturhan, s. 200.

Buna göre; ancak öldüren hakkında ölüm, mala yönelik hak ihlallerinde organ kesimi, sadece halkı korku ve endişeye sevk eden durumlarda ise faile nefiy/sürgün cezası verileceği sonucuna varılmaktadır.¹⁵⁷

Ayetteki “...yahut o yerden sürülmeleridir...” şeklindeki ifadelerin karşılığı olan, en uygun seçeneğin hapis cezası olacağı kanaatindedirler. Faillerin yeryüzünden tamamen uzaklaştırmanın mümkün olamayacağını, başka bir yere sürgün edilmele-
rinin de oradaki insanlara karşı haksızlık olacağı, dolayısıyla ayette yer alan sürgün yaptırımının en uygun şeklinin hapis cezası ile karşılanabileceği belirtilmektedir.¹⁵⁸

Hirabe/katu't-tarik suçunda; yol kesicilerden birinin bir yolcuğu öldürmesi had bakımından hepsinin öldürülmesi gibidir. Dolayısıyla suçluların hepsi hakkında had uygulanır.¹⁵⁹ Bu suçun cezası Kur'an-ı Kerimde¹⁶⁰ tespit edilmiştir. Peygamber (s.a.v)'in yol kesicilik konusunda uygulaması mevcuttur.¹⁶¹ Toplulukla veya bireysel, silahlı ya da silahsız, yerleşim alanında ya da kırdan işlenmiş olmasına göre Hirabe suçunun cezaları değişiklik göstermektedir. Buna göre adam öldüren ve soygun yapanın cezası, el ve ayakları çaprazlama kesildikten sonra öldürülmek ve asılmaktır. Adam öldüren ama soygun yapmayanların cezası, kısas olarak öldürülmektir. Soygun yapan ama adam öldürmeyenlerin cezası, biri sağdan diğeri soldan birer el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesidir. Topluma korku salıp terör estiren fakat adam öldürmeyen ve mal çalmayanların cezası, bulundukları bölgeden sürgün edilmeleridir.¹⁶² Ebû Hanîfe'ye göre; adam öldürmeden ve mal almadan önce yakalanan muharip önce tazir edilir, sonra da tövbe edinceye kadar hapsedilir. Ayette geçen *nefy* kelimesinin anlamı budur. Yeryüzünde bozgunculuk etmeyi devletin açısından insan haklarında terör olarak değerlendirir.¹⁶³ Bu uygulamalar sadece İslam hukuku tarafından değil uluslar arası hukuk tarafından da kabul edilen gerçektir. Mesela; Cesare Beccaria (d. 1738/v. 1794) isyan ve kamu düzenini tehlikeye sokan kargaşa ve terör suçları için idam cezasının gerekliliği düşüncesindedir.¹⁶⁴

Devletin ve milletin var olma ve varlığını devam ettirme hakkını şiddet yoluyla tehdit eden suçlardan biri de *İslam dininden dönme/irtidattır*, dinden dönen kimseye de *mürted* denir. *Mürtedin* ölümle cezalandırılacağına dair hükümleri hadisler-

157 Şafii, VII, 385; Serahsi, IX, 195; Kâsânî, a.g.e, VII, 93; Merginânî, a.g.e, IV, 207; Nevevî, a.g.e, XXII, 226; İbn Teymiyye, a.g.e, 68; İbn Nüceym, Zeynüddin b İbrahim b Muhammed, *el-Bahru'r-râik şerh-u kenzîd-dekâik*, Beyrut 1418/1997, V,114; Remli, a.g.e, VIII, 5; Behûti, Mansur b Yûnus b İdris, *Keşşâfü'l-gmâ an metni'l-iknâ*, Beyrut 1417/1997, V, 130.

158 Serahsi, a.g.e, IX, 199; Zemahşeri, a.g.e, II, 229; İbn Nüceym, a.g.e, V, 113; İbn Âbidin, a.g.e, VI, 185; Zeydan, a.g.e, V, 276.

159 Gökçen, s. 73.

160 Maide, 5/33

161 Buhari, “Hudûd”, 15/6802.

162 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XII, 474-481; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, IX, 361; Yazır, III, 229.

163 Yazır, III, 231.

164 Beccaria, Cesare, *Suçlar ve Cezalar*, ter. Selçuk, Sami, İstanbul 1964, s. 187.

de bulmamız mümkündür,¹⁶⁵ doğrudan Kur'an ayetlerinde bulunmamaktadır. Bu hükmü failin dinden çıktıktan sonra toplumsal barışı tehdit eden olaylar içinde yer alması ve İslam toplumuyla savaş hâlinde bulunan topluluklarla birlikte hareket etmesi devlete karşı işlenmiş bir suç olarak cezanın gereğidir.¹⁶⁶ Çünkü bu durumda suç bireysel olmaktan çıkmakta ve toplumu tehdit eden suç/hirabe kapsamında değerlendirilmektedir.¹⁶⁷ Teröre mazur kalan suç mağdurları korku, panik ve dehşeti en şiddetli şekilde yaşarlar. Bu denli şiddetli bir suçu işlemek, hiçbir sosyal düzen, kural ve otorite tanımamak demektir. Suç failleri genelde her türlü insanî ve ahlaki erdem ve değerden yoksun asi karakterli kimselerdir. Faillerin ve suçun bu özellikleri oranında cezalar da İslam hukukunda çok sert olarak tertip edilmiştir.¹⁶⁸ Kaldı ki günümüzde terör yapan kimseler daha iyi örgütlenmiş ve daha iyi teknolojik olanaklara sahiptir. Son teknolojinin etkin bir şekilde kullanılması, sofistike ve öldürücü, tahrip gücü yüksek silahlara sahiptirler. Ayrıca bazı ülkelerin desteklerini de rahatlıkla alabilmektedirler.¹⁶⁹

SONUÇ

İslam hukukunda cezalar dinin umumi gayeleriyle doğrudan bağlantılıdır. Bu gayeler canı, dini, akli, nesli ve malı korumak olan beş zaruri şeyi muhafaza etmekten ibarettir. Bunlar da insan haklarıyla doğrudan bağlantılıdır. İslam hukukunda zina nesle, hırsızlık mala, şarap içmek akla, dinden dönme de inanca tecavüz olarak belirlenmiştir. Bundan dolayı İslam hukukunda en ağırından hafifine kadar her ceza *hem bireyi hem de toplumu şiddetten korumak ve haklarını muhafaza etmek* içindir.

İslam hukukunda cezaların kanuniliği prensibi de esastır. Hadde tabi olan; hırsızlık, içki içme, zina, kazf, irtidat, hirabe/yol kesme ve isyan gibi suçların cezaları Kur'an ve sünnetle belirlenmiştir. Aynı şekilde diyet ve kısas için uygulanacak cezalar da bellidir. Hâkim bu sınırların dışına çıkamaz. Ama tazir cezaları konusunda hâkim uygun bir cezayı seçme ve hüküm verme, infaz etme ya da tecil etme yetkisine sahiptir.

Şâri' tarafından ceza tayin edilirken toplumun maslahatı dikkate alınmış buna göre ceza şiddetli olmuş ya da hafifletilmiştir. Suçlara karşı verilecek cezaların amacı, suçun işlenmesini önleme ve potansiyel suçluları caydırma gayesini ön plana

165 Buhari, "Cihâd", 149, "İtisâm", 28, "İstîbâ", 2; Ebû Dâvud, "Hudûd", 1; Tirmizi, "Hudûd", 25; Nesâî, "Tahrîm", 14; İbn Mâce, "Hudûd", 2; Ahmed b Hanbel, I, 2, 7, 282, 283, 323; V, 221

166 Serahsî, *Mebisûr*, X, 98, 110; İbn Rüşd, *a.g.e*, II, 459; İbn Kudâme *a.g.e*, XII, 275; Aynî, *a.g.e*, VI, 702.

167 Dalgın, Nihat, "Temel Kaynaklar Çerçevesinde Dinden Dönme ve İnanç Özgürlüğü", s. 56, *Makâlât*, Konya 1991/1.

168 Ebu Zehra, s. 80; Erturhan, 201.

169 Çağırın, Mehmet Emin/Ardor, Hakan/ Erol, Mehmet Seyfettin, *Terörizm*, Ankara 2008, s. 13.

çıkarmaktır. Suçların devamlılığını önlemek için suç ve ceza arasında mağdurun intikam duygusunu tatmin edecek düzeyde bir denklik söz konusudur. Ceza bireysel yararı korumakla birlikte güven ve istikrarı tehdit eden unsurları engelleyerek toplumsal yararı temin etmelidir. Mesela; “*bir insanı öldüren bütün insanları öldürmüş gibi olur*” (Maide, 5/32) ayetinde katilin masum bir insanı öldürmenin insanlığın hayat hakkını ihlal olduğu ve cinayet işlemeyi sıradanlaştırdığı belirtilmek suretiyle suçun toplumsal etkisi vurgulanmıştır.

Toplumsal barışı tehdit eden teröristler; hak, hukuk ve yasa tanımamaktadır. Zira ayette söz konusu suç “*Allah ve resulü ile harp etme*” ve “*yeryüzünde fesat çıkarma*” şeklinde vasıflandırılmaktadır. İşlenen suçun kapsamına göre ölüm, el ve ayakların çapraz kesilmesi ya da sürgün cezalarının her biri, failin amacının yok edilmesi ve etkisiz hâle getirilmesi anlamına gelmektedir. Böylece devlete ve millete karşı suç işleme amacında olan suçlu, ayette zikredilen müeyyidelerle etkisiz hâle getirilmektedir.

Had ve kısas cezaları gerektiren suçlar son derece ağır suçlardır. Bu suçların faillerinin cezalandırılmasında gevşeklik gösterilmemelidir. Aksi halde insan hakları ihlalinde ve şiddetin gerçekleşmesinde artışlar olur. İnsan haklarının muhafazası ve şiddetin önüne geçilmesi bu cezaların bütün suçlulara eşit olarak uygulanmasına bağlıdır. Çünkü bu ihlallerde mağdur sosyal yapı ve toplumdur. Hadlerden maksat failin itlafi değil zecridir. Cezaların caydırıcılıktan yoksun olması halinde suçluların ve suç sayılan fillerin engellenmesi mümkün olmayacaktır.

İslam hukukunda suçu tek başına değerlendirmemek gerekir, suçla cezayı birlikte dikkate almak daha uygundur. Suçun muhatabına vereceği zarar ile cezadan elde edilecek hukuki yarar dikkate alındığında adaletin bulunduğu görülecektir. Fail cezanın ağırlığını veya hafifliğini dikkate alarak suç işleme konusunda çekingen olacaktır.

İslam hukukunda cezalandırmama merkeze alındığı için suçun ispatı ve cezalandırma şartları ciddi manada zordur. Böylece cezayı hafifleten ya da düşüren nedenlere öncelik verilmiştir. Ayrıca suçun oluşması veya cezanın ispatında bir şüphenin arız olması sebebiyle haddin uygulanmayacağı mantığına dayanan *zaman aşımı* süresinin devletin yetkili organlarının takdirine bırakılmış olması failin lehine ciddi bir hak olduğu da ortadadır.

İslam hukukunda şiddetin engellenmesi noktasında diğer hukuk sistemlerinden çok farklı ve önemli bir müeyyidesi de ilahi yargılamadır. Müslüman ilahi yargılamanın ciddiyetinin farkında olduğu için yakalanmayacağından emin olsa bile *şiddetten ve haksızlıktan* kaçınır. İşte bu müeyyide, kanunlara uyma ve *insan*

haklarına saygı gösterme noktasında diğer hukuk sistemlerinden daha avantajlı bir konumdadır. Bunun somut örneklerinin aktif hayatta yaşandığı görülmüştür.¹⁷⁰

Görüldüğü gibi İslam hukukunda naslarla belirlenen cezalar ağırdır. Cezaların bu ağırlığı ve halkın huzurunda infaz edilmiş olması teşebbüs aşamasında olan şahıslar için caydırıcı olmaktadır. Zira böyle uygulamalara şahit olan kimse aynı konuma düşeceğini bilerek suç işleme konusunda cüretkâr olmaz. Bu cezaların niteliği ve infazlarının aleniliği suçu önleyici önemli bir mahiyete sahip olduğunu söylememiz mümkündür.

Devlet şiddet uygulamaz, sadece devletin bekasını sağlamak ve milletin maslahatını gerçekleştirip korumak için cezai müeyyideler uygular. Çünkü devlet; kişiler arasındaki ilişkilerde şiddete varacak bir çatışmayı önlemek görevini üzerine almıştır. Devlet, toplumsal ilişkiler ağını öncelikli düzeyde normatif olarak düzen altına almaktadır.

Kaynakça

Ahmet b. Hanbel, Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani (v. 241/855), *Müsned*, İstanbul 1992.

Akşit, Cevat, *İslam Ceza Hukukunda İnsani Esaslar*, İzmir 1974.

Akdemir, Süleyman, *Ceza Hukukunda Mağdurun Korunması*, İzmir 1988.

Algül, Hüseyin, “Ficar”, *DİA*, İstanbul 1996.

Ali Haydar, *Dürer’l-hükkâm şerhu Mecelleti’l-ahkâm*, İstanbul 1330.

Arı, Abdüsselam, “Hz. Ömer’in Ebû Mûsâ el-Eş’arî’ye Gönderdiği Mektubun Yargılama Hukuku Açısından Analizi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 2003.

170 Mâiz b. Mâlik, Hz. Peygamber (s.a.v)’e gelerek, “beni temizle” dedi. Hz. peygamber (s.a.v); “yazık sana, çık git, Allah’a tövbe ve istiğfar et”, buyurdu. Mâiz, fazla uzaklaşmadan geri döndü ve “Ey Allah’ın Rasulu! Beni temizle” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v) aynı sözlerle üç defa daha geri çevirdi. Dördüncü ikrarında; “seni hangi konuda temizleyeyim?” diye sordu. Mâiz; “zinadan” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v); “bunda akıl hastalığı var mıdır?” diye sorduğunda böyle bir rahatsızlığı olmadığını söylediler. “Şarap içmiş olabilir mi?” diye sorduğunda bir adam kalkıp içki kontrolü yaptı. Onda şarap kokusu tesbit edemedi. Hz. Peygamber (s.a.v) tekrar, “sen zina ettin mi?” diye sordu. Mâiz “evet” cevabını verdi. Rasulullah (s.a.v)’in emretmesiyle Maiz recmedildi. Recimden sonra onun hakkında sahabeler ikiye ayrıldılar. Bir kısmı Mâiz’in helâk olduğunu, bir kısmı da onun en faziletli tövbeyi yaptığını söylediler. Bu farklı görüşler üç gün sürdü. Daha sonra yanlarına gelen Rasulullah (s.a.v) “Mâiz b. Mâlik için dua edin”, buyurdu. “Allah Mâiz’e mağfiret eylesin” dediler. Devamla Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurdular: “Mâiz öyle bir tövbe etti ki, bu tövbe bir ümmet arasında paylaştırılmış olsa onlara yeterdi. Mâiz’in recmedilmesinden kısa bir süre sonra başka bir olayda; Ezd kabilesinin Gâmid kolundan bir kadın geldi ve “Ey Allah’ın elçisi! Beni temizle” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v); “yazıklar olsun sana; çık git, Allah’a tövbe ve istiğfar et”, buyurdu. Kadın, “beni, Mâiz’i çevirdiğin gibi geri çevirmek istiyorsun.” Hz. Peygamber (s.a.v), “Sana ne oldu?” diye sordu. Kadın, kendisinin zinadan gebe olduğunu söyledi. Bunun üzerine “sen mi?” buyurdu, kadın “evet” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v); “doğuruncaya kadar git”, buyurdu. Bu arada kadının geçimini Ensar’dan bir adam üstlendi. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v)’e gelerek; Gâmidli kadının doğurduğunu söyledi. Çocuğun bakımını da Ensar’dan birisi üzerine aldı ve kadın recmedildi. Başka bir rivâyette, çocuk süten kesilinceye kadar emzirmesine izin verildiği, recm sırasında Hâlid b. Velid (r.a)’ın üzerine kan sıçraması üzerine, kadın hakkında kötü sözler söylediğini işiten Hz. Peygamber (s.a.v)’in şöyle buyurduğu nakledilir: “Ey Halid, yavaş ol, nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin ederim; bu kadın öyle bir tövbe etti ki, onu bir baççı (vergi memuru) yapsaydı, şüphesiz mağfiret olunurdu.” Sonra kadının hazırlanmasını emrederek cenazesini kılmış ve kadın defnedilmiştir. bkz. “Müslim, Hudûd, 22, 23, 24; İbn Mâc’e, Diyyât, 36; Mâlik, Muvatta’, Hudûd, II; Şevkânî, *Neylül-evtâr*, VII, 95,109; Zeylaî, *Nasbu’r-râye*, III, 314.

- Aslan, Nasi**, *İslam Hukukunda Yargılama Etiği ve İlkeleri*, Adana 2014.
- Ayni**, Ebû Muhammed Mahmûd b Ahmed Bedruddîn, *el-Bînâye fî Şerhi'l-Hidâye*, Beyrut, 1411/1990.
- Bardakoğlu**, Ali, "Had", *DİA*, İstanbul 1996, XIV.
- _____, "Hapis", *DİA*, İstanbul 1997, XVI.
- _____, "Hırsızlık", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII.
- Balcıoğlu**, İbrahim, *Şiddet ve Toplum*, İstanbul 2001.
- Beccaria**, Cesare, *Suçlar ve Cezalar*, trc. Selçuk, Sami, İstanbul 1964.
- Behûtî**, Mansur b Yûnus b İdris, *Keşşâfü'l gınâ an metni'l-iknâ*, Beyrut 1417/1997.
- Bilmen**, Ömer Nasuhi (v. 1971), *Hukuk-u İslâmiyye ve Istilâhât-Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1967.
- Buhari**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (v. 869), *el-Câmiu's-sahih*, İstanbul 1315.
- Cessâs**, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî (v. 870/790), *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut 1993.
- Çağırın**, Mehmet Emin/Ardor, Hakan/ Erol, Mehmet Seyfettin, *Terörizm*, Ankara 2008.
- Dağcı**, Şamil, *İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı İşlenen Müessir Fiiller*, Ankara 1966.
- _____, "İslam Ceza Hukukunda İrade-Suç İlişkisinin Cezaya Etkisi", *Marife*, Yıl: 3, Sayı: I, Konya 2003.
- _____, "Kıyas", *TDV*, İstanbul.
- Dalgın**, Nihat, "Temel Kaynaklar Çerçevesinde Dinden Dönme ve İnanç Özgürlüğü", *Makâlât*, Konya 1991/1.
- Dönmezer**, Sulhi/Erman, Sahir, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, İstanbul 1981.
- Dünya Sağlık Örgütü**, *Dünya Şiddet ve Sağlık Raporu*, Özet: Genova World Health Organization, 2002, s. 4.
- Ebû Dâvûd** Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (v. 275/888), *Sünen*, Riyad ty.
- Ebû Zehra**, Muhammed (v. 1394/1974), *Ukûbe*, Kahire ty.
- Erturhan**, Sabri, *İslam Ceza Hukuku Etrafındaki Tartışmalar*, İstanbul 2008.
- _____, *Suçla Mücadele Yöntemleri*, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 9, Konya 2007.
- Esen**, Hüseyin, Muhammed Esed'in Hirabe (Eşkıyalık) Suçuyla ilgili Ayetler İçin Yaptığı Meal-Tefsir Üzerine, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: XX, İzmir 2004.
- Gökçen**, Ahmet, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İstanbul 1989.
- Gazâlî**, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed (v. 505), *Mustesfa*, Bulak 1324.
- İbn Hişam**, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişam b. Eyyub el-Himyerî (v. 218/833), *Siretü'n-nebeviyye*, Mısır 1955.
- İbnü'l-Hümâm**, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid (v. 861/1457), *Şerhu fethu'l-kadîr*, Lübnan ty.
- İbn Rüşd**, Muhammed b Ahmed b Muhammed, el-Hâfid, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Dâru'l-ma'rife, y.y. t.y.
- İbn Kayyim el-Cevziyye**, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed (v. 751/1350), *İ'lamu'l-muvakkîn an Rabbi'l-â'lemin*, Kahire 1993.
- İbn Kudâme**, Abdullah. Ahmed. b Muhammed, *Muğnî*, I-XV, Riyad, Dâr-uâlemi'l-kütüb, t.y.
- İbn Mâce**, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini (273/887), *Sünenü İbn Mâce*, İstanbul 1992.

- İbn Manzûr**, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî (v. 711/1311), *Lisânu'l-'Arab*, Beyrut ty.
- İbn Nüceym**, Zeynüddîn b. İbrahim (v. 970/1562), *Bahru'r-râik şerhu kenzi'ddekâik*, Beyrut 1418/1997.
- _____, *Eşbâh ve'n-nezâir*, Beyrut 1993.
- İbnü'l-Esir**, *el-Kamil fi't-Tarih*, Bahar Yayınları Terc: Ahmet Ağırakça - Mertol Tulum, İstanbul 1986.
- İltaş**, Davut, "Yadsinan Gelenek", *Marife*, Yıl: 3, Sayı: I, Konya 2003.
- Karaman**, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İstanbul 1991.
- Kâsânî**, Alâüddîn Ebû Bekir b. Mes'û' (v. 587/1191), *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbiş-şerâi'*, Kahire 1910.
- Koçak**, Muhsin, "Gurre", *DİA*, İstanbul 1996.
- Köksal**, M. Asım (v. 1998), *İslam Tarihi*, İstanbul, 1987.
- Köse**, Saffet, *Çağdaş İhtiyaçlar ve İslam Hukuku*, İstanbul 2004.
- _____, "Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 7, Konya 2006.
- Mâverdi**, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed (v. 450/1058), *Ahkâmû's-sultaniye*, Mısır 1960.
- Merginânî**, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebîbekr (v. 593/1197), *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, Kahire 1965.
- Müslim** b. Haccâc, Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyrî (v. 261/874), *el-Câmiu's-sahih*, İstanbul 1992.
- Nesâî**, Ahmed b. Ali (v. 303/930), *Sünen*, Riyad ty.
- Nevevî**, Ebû Zekerıyyâ Muhyiddin b. Şeref (v. 676/1277), *Mecmu' Şerhu'l-Mühezzebe, Dârü'l-fıkr*, Beyrut ty.
- Niyazi**, Mehmet, *İslam Devlet Felsefesi*, İstanbul 2013.
- Razi**, Ebû Abdullah Fahrüddin Muhammed b. Ömer (v.1209), *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut 1981.
- Riches**, David, "Şiddet Olgusu", *Antropolojik Açından Şiddet*, der. David Riches, trc. Dilek Hattatoglu, İstanbul 1998.
- Remlî**, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed (v. 1004/1596), *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, Beyrut 1984.
- San'anî**, Muhammed b. İsmail (v. 1182/1768), *Sübülü's-selâm şerhu Bülûğî'l-merâm*, Beyrut 1960.
- Serahsî**, Şemsüleimme Muhammed Ahmed b. Ebû Sehl (v. 483/1091), *Mebûsât*, Beyrut 1989.
- Şâtubî**, Ebû İshak İbrâhim b. Musa b. Muhammed el-Gırnatî (v. 790/1388), *el-Muvâfakât*, 1997/1417.
- Şevkânî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali (v. 1250/1834), *Neylû'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr*, Kahire 1938.
- Şirbinî**, Muhammed b. Ahmed el-Hatib (v. 977/1570), *Muğni'l-muhtâc ilâ marifeti me'âni'l-Minhâc*, Kahire 1958.
- Tirmizî**, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (v. 279/892), *Sünenü't-Tirmizî*, İstanbul 1992.
- Türer**, Celal, "Şiddetin Neliği ve Kavramsal Çerçevesi", *Şiddet Karşısında İslam*, Ankara 2015.
- Udeh**, Abdulkadir (v. 1373/1954), *Teşriu'l-cinâi'yyü'l-İslâmî*, Beyrut, ty.
- Ünal**, İ. Hakkı, "Sünnet ve Şiddet", *Şiddet Karşısında İslam*, Ankara 2015
- Velidedeoğlu**, Hıfzı Veldet, *Türk Medeni Hukuku*, İstanbul 1968
- Yazır**, Elmalılı M. Hamdi (v. 1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, Umut Matbaası, İstanbul ty.
- Zemahşerî**, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed (v. 538/1144), *Keşşâf an hakâiki't-tenzil ve uyûnü'l-ekâvil fi vucûhi't-tevîl*, Dârü'l-fıkr, yy. 1977.
- Zeylâî**, Abdullah b. Yusuf (v. 762/1360), *Nasbu'r-râye li ehâdisi'l-Hidâye*, Kahire 1995.
- www.diyaret.be/Portals/0/VEDA%20HUTBESI.pdf